

DİL HAKLARI VE DİL POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE BELÇİKA, İSVİÇRE VE FİNLANDIYA ÖRNEKLERİ

EXAMPLES OF BELGIUM, SWITZERLAND AND FINLAND WITHIN THE FRAMEWORK OF LANGUAGE RIGHTS AND LANGUAGE POLICIES

Abdulkerim BOR*

ÖZ

Bu çalışma öncelikle dilin ne olduğuna dair tanımlamaları, azınlık topluluklarının dil haklarını, devletlerin dil politikalarını ve uluslararası sözleşmelerde bulunan dil haklarını konu edinmektedir. Daha sonra ise dil haklarına dair bireysel ve kolektif yaklaşımlara değinilmiştir. Son olarak Avrupa ve dünyada yürütülen dil politikaları çerçevesinde çok dillilik ve dil hakları konusunda dikkate değer gelişmeler kaydetmiş olan Belçika, İsviçre ve Finlandiya örneklerine değinilmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da resmi diller karşısında diğer azınlık dillerinin yine anayasalardaki konumunu ortaya koymaktır. Kimi zaman dil hakları konusunda etnik-dilsel toplulukları bir tehdit unsuru olarak gören devletlere karşın, toplumsal hayatta çok dilliliğin başarılı bir şekilde yürütüldüğü toplumların varlığına değinilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman/metin analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında varılan bulgu ve değerlendirmeler Avrupa kıtasında bulunan İsviçre, Belçika ve Finlandiya ülkelerinin anayasal ve yasal mevzuatları, uluslararası sözleşmeler incelenerek elde edilen verilerle sınırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: azınlık dilleri, dil hakları, dil politikaları, çok dillilik

JEL Kodları: K33; K38; K39.

Abstract

This study primarily addresses definitions of language, language rights of minority communities, language policies of states, and language rights in international conventions. Then, individual and collective approaches to language rights were addressed. Finally, the examples of Belgium, Switzerland and Finland, which have made remarkable developments in multilingualism and language rights within the framework of language policies carried out in Europe and the world, have been mentioned. Another aim of the study is to reveal the position of other minority languages in the constitutions in the face of official languages. Despite the states that sometimes see ethnic-linguistic communities as a threat to language rights, the existence of societies in which multilingualism is successfully carried out in social life has been addressed. In this study, the method of document/text analysis was preferred from qualitative research methods. Findings and evaluations reached within the scope of the study The constitutional and legal legislation of the Swiss, Belgian and Finnish countries on the European continent are limited to the data obtained by examining international conventions.

Keywords: minority languages, language rights, language policies, multilingualism

JEL Codes: K33; K38; K39.

GİRİŞ

Çalışmanın öncelikli amacı gerek geçmişte gerekse günümüzde resmi/ulusal dillerinin yanında bünyesinde birden çok azınlık/yerel dil barındıran devletlerin, bu dilleri korunması gereken bir zenginlik mi yoksa bir tehdit unsuru olarak mı algılayıp dil politikası geliştirdiklerini irdelemek, dil hakları noktasında nasıl bir tutum izlediklerini görünür kılmak ve uluslararası sözleşmelerde dil haklarının nasıl tanımlandığını açıklamaya çalışmaktır. Bu bağlamda Avrupa ülkelerinden İsviçre, Belçika ve Finlandiya örneklerini vererek, dil hakları noktasında nasıl bir politika izlediklerini belirtmek ve çok dilliliği nasıl bir ahenk içerisinde sürdürdüklerini açıklamak örneklem açısından yararlı olacaktır.

Etno-dilsel azınlık topluluklarına tanınmış olan dil hakları uluslararası sözleşmelerde nasıl yer almaktadır? Bunun yanıtına ulaşmak adına uluslararası sözleşmeler incelenmiş ve bu çerçevede azınlık topluluklarına sağlanan dil haklarını betimleyen ilgili maddeler tasnif edilmiştir. Bir diğer gaye bünyesinde birden çok azınlık topluluğu barındıran ülkelerin bu topluluklardan gelen resmi dil taleplerinin aslında endişe verecek bir durum olmaktan ziyade yasal mevzuat değişiklikleriyle toplumsal uzlaşma adına bir fırsat olabileceğini, verilen ülke örnekleriyle kanıtlamaktır.

1. Dil

Dil; İnsanın duygu, düşünce ve isteklerini bütün incelikleriyle açığa vurmasına imkan sağlayan hayati bir öneme sahip iletişimsel bir araçtır. (Aksan, 1998, s. 11) İnsanların duygu ve düşüncelerini birbirine aktarımının yanı sıra bir uygarlığın maddi-manevi bütün mevcudiyetinin sonraki nesillere doğru, tam ve eksiksiz bir şekilde aktarımını sağlayan temel bir olgudur. Diller, siyasal iktidarlar-erkler tarafından ulusal kimliğin inşasında yahut bu ulusal kimliklerin yeniden şekillendirilmesinde kullanılan etkili bir unsurdur.

Dil; güçlü bir birleştirici olarak bir toplumda konuşurları arasında ortak ülkü, milli hissiyat, birlik ve duygudaşlık oluşumunu sağlayan önemli bir değerdir. (Kasımoğlu, 2012, s. 162) Kültürel mirasını, töresini, geleneğini, göreneğini, milli varlığını sonraki nesillere aktarma gereği duyan her ulus konuştuğu diline azami hassasiyet göstermek zorundadır. Diller kendi içerisinde anadil, lehçe (diyalekt), resmi-ulusal dil ve uluslararası/küresel diller şeklinde alt türlere ayrılabilirler.

Anadil: “Kendisinden başka diller veya lehçeler türemiş olan dil.” şeklinde tanımlanmaktadır. (Büyük Türkçe sözlük, 2005, s. 93) Yalın haliyle bir bireyin bebeklik döneminden itibaren annesi, babası veya çevresiyle girdiği etkileşim sonucu edindiği dildir.

Resmi dil: Bir devletin genelinde veya kısmen bir bölgesinde yasal statüye sahip ve yönetim dili olarak kullanılan dildir. Örneğin; İspanyolca bütün İspanya'da geçerli devlet dili yani resmî dil iken, Katalanca ve Baskça ise konuşuldukları özerk yönetim bölgelerinde İspanyolcanın ardından kabul edilen ikinci resmî dillerdir. İngilizce, Fransızca, Arapça, Çince, İspanyolca ve Rusça ise BM teşkilatının resmî dilleridir. (Eker vd., 2013, s. 15)

2. Dil Hakları (Language Rights) Nelerdir?

Günümüzde anayasal metinlerde ve uluslararası sözleşmelerde kabul gören İnsan Hakları Kuşaklarına göre yapılan ayırım ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından dile getirilmiştir. Kuşaklara göre yapılan ayırımda insan hakları birinci, ikinci ve üçüncü kuşak insan hakları şeklinde sınıflandırılmıştır. Birinci kuşak haklar: siyasal ve kişisel haklar; ikinci kuşak haklar: sosyal, ekonomik ve kültürel haklar; üçüncü kuşak haklar: dayanışma hakları / halkların hakları şeklindedir. (Algan, 2007, ss. 46-51) Birinci kuşak haklar yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, ifade özgürlüğü, seçme/seçilme gibi hakları ifade ederken; ikinci kuşak haklar eğitim-sağlık vb. sosyal hakları; üçüncü kuşak haklar ise barış hakkı, çevre hakkı, gelişme hakkı şeklinde tanımlanmaktadır. Son zamanlarda üç temel hak kategorisi içerisinde var olmasına karşın birtakım özellikleriyle ayrılan ve bazı anayasal metinlerde yer alan dördüncü kuşak haklar dediğimiz, kolektif/topluluk hakları ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dil haklarının birinci kuşak haklar içerisinde mi, yoksa dördüncü kuşak haklar içerisinde mi yer aldığı hususu tartışma konusu olmaktadır.

Dil politikaları ile dil hakları arasında interaktif bir ilişki ve sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dil politikaları kişilerin hangi dilsel haklara sahip olduğunu belirlediği gibi, dil haklarının uygulanmasının çerçevesini de çizmektedir. (Koçak, 2013, s. 215) Milli bir ulus inşa etme sürecinde kimi zaman devletler, yerel veya azınlık dilleri baskı altına alıp asimilasyona tabi tutma süreci izleyebilmektedirler. Dil hakları ise uygulanan bu kimliksizleştirme ve asimile edici stratejilerin yok edici-sömürücü tehditlerine karşı, azınlık veya diğer etnik grupların dillerini muhafaza etmek, varlığını sürdürmesini sağlamak adına sürdürülen mücadele sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim her ulus etnik olarak varlığını, dilini muhafaza ettiği sürece sürdürebilmektedir. Lakin özellikle modern çağda kimi ulusal devletler varlığını pekiştirmek veya ulusal bütünlüğüne bir tehdit unsuru olarak algıladıkları kimi etnik toplulukları yok etmenin öncü yöntemi olarak o etnik topluluğun dilinin konuşulmasını yasaklamayı, eğitim kurumlarında öğretilmesini engellemeyi yahut kamu kuruluşlarında temsiliyetini yok sayarak asimilasyona tabi tutmak yönünde baskıcı bir politika izleyebilmektedir. Örneğin; Pehlevi Hanedanlığını kuran İran Şahı Rıza Pehlevi radikal milliyetçi bir ideoloji takınarak başta

Azerice, Kürtçe ve Beluçça olmak üzere resmi ilişkilerde Farsça dışındaki dillerin kullanımını yasakladı ve bu yasakları tüm ülkede uygulamaya koyuldu. 1925–1979 yılları arasında yürütülen “Tek dil, tek ulus” politikaları ile İranlılık üst kimlik, Farsça da bu üst kimliğin ortak ve resmî dili haline geldi. (Eker, 2008, s. 191) Fakat 1979’da İran İslam Cumhuriyetinin kurulmasıyla bu yasaklar peyderpey gevşetildi. Yine Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle başa gelen cunta yönetimi ülkede yaşanan iç çatışmaları öne sürerek başta Kürtçe (Kurmanci-Zazaki) olmak üzere diğer etnik dillerin konuşulmasına sıkı yasaklar getirdi ve bu dilleri asimile etme politikası güttü.

Dil hakları, esasen toplumsal bir varlık olarak bireyin, devletin dil politikalarına ve uygulamalarına karşı kültürel ve etnik gereksinimlerine yanıt vermek ve kimliği ile anlamlı bir yaşam sürdürmesini sağlamak amacıyla tanınmaktadır. (Virtanen, 2003, s. 18) Tabii bu haklar mevcut resmi dillerin yerine azınlık toplulukların dillerinin hakları olarak görülmelidir. Çünkü hakim dilin varlığı ve hakları zaten siyasi otorite tarafından yasal olarak garanti altına alınmaktadır.

Dil hakları, en yalın ifadesiyle “anadili”nin tüm kamusal ve özel alanlarda özgürce kullanımı ve seçimi olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir muhteva içermekle birlikte dil haklarının temelinde “anadilinin” bulunduğu anlaşılmaktadır. (Orhan, 2017, s. 346) Dolayısıyla dil hakları taleplerinin esasen anadilinin kullanımına ve tanınmasına dönük taleplerle ilgili olduğu görülmektedir. Dil hakkı; azınlık statüsünde olsun ya da olmasın bir ulusun-bir topluluğun yasal, yönetsel ve adli işlemlerde kendi dilini kullanabilmesi, eğitim-öğretim aracılığıyla sonraki nesillere aktarabilmesi hakkını elde etmesini ifade etmektedir. Bireysel yahut kolektif bir hak olarak özel ve kamusal alanlarda anadilini konuşmak önünde hiçbir engel bulunmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaşama hakkı gibi bir bireyin veya topluluğun doğuştan sahip olduğu ve böyle görülmesi gereken bir haktır. Belki sadece olağan bir hak temelinde yaklaşmak olayı basite indirgemek gibi bir yaklaşıma yol açabilir. Çünkü “dil hakkı” verilmesi gereken temel bir insan hakkı olarak görülmelidir.

“Dil hakkı” aslında gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan bir kimliğin, bir var oluşun tanınıp tanınmamasının göstergesidir. Nitekim bu hak temsiliyet hakkı, eğitim-öğretim hakkı, ifade özgürlüğü, sosyal haklar, kimliğini koruma hakkı ve yargılanma hakkı gibi haklarla doğrudan ilişkilidir. Dilini özgürce konuşamayan bir birey veya topluluk seçme ve seçilme hakkını arzuladığı şekliyle kullanamayacak, eğitim yoluyla dilinin sonraki nesillere erişimini sağlayamayacak, duygu ve düşüncelerini tam olarak ifade etmekten yoksun kalacak, sosyal yaşamda kültürünü tanıtamayacak, adli-idari yargılamalarda hukuki haklarının muhtevasını

kavrayamayacak, kimliksel varlığının tanınması ve geliştirilmesinde ciddi sorunlarla karşılaşması kaçınılmaz olacak ve en nihayetinde dil yok olma sürecine girecektir.

Dil hakları denince nelerin anlaşılması gerektiği mevzusunda Skutnabb-Kangas, dört etmeni işaret etmektedir:

- 1) Her sosyal grubun kendini bir ya da daha fazla dille kimliklendirme hakkına sahip olduğu ve bu kimliklendirmenin başkaları tarafından da saygı görmesi ve kabul edilmesi gerektiği.
- 2) Her çocuğun, ait olduğu topluluğun dilini öğrenme hakkına sahip olduğu.
- 3) Herkesin, kendi dilini resmi mecralarda kullanma hakkının olduğu.
- 4) Herkesin, yaşadığı ülkenin resmi dillerinden birini öğrenme hakkının olduğu şeklindedir. (Gökçen, 2013, s. 17; akt.,Orhan, 2012, s. 42)

Dil hakları, Evrensel Dil Hakları Bildirgesi'nin 3. Maddesinin 2. Fıkrasında da, dil gruplarının sahip olabileceği kolektif hakların neleri kapsayabileceğini şöyle ifade edilmektedir: Kendi dilleri ile kültürlerinin öğretilmesi, kültürel hizmetlere erişim, iletişim araçlarında kendi dilleri ile kültürlerinin adil bir şekilde yer alması, kendi dilleri ve sosyoekonomik ilişkileri için hükümet organlarından ihtimam görme hakları olduğu şeklinde tanımlanmıştır. (Dil hakları evrensel bildirgesi, 1996)

3. Dil Politikası

Bir politik örgüt yahut bir politik organizasyon olarak niteleyebileceğimiz devletler bünyesinde homojen tek bir ulus barındırmazlar. Çeşitli etnik toplulukları bünyesinde barındıran bu devletler, neredeyse eşit sayıda bu topluluklara ait yerel dilleri de bünyesinde barındırmaktadır. Fakat bu çeşitliliği bünyesinde barındıran iktidarlar kimi zaman ulusal bütünlüğü sağlamak ve mevcut topluluklar üzerinde bir hegemonya kurarak istedikleri yönlere kanalize etmek adına bir politika uygulamak gerektiğini zaruri görmektedirler. Bu noktada asıl sorulması gereken soru; devletlerin bir topluluğun dilini mi, yoksa kendisini mi bir tehdit unsuru olarak gördükleridir? Tabiata bakacak olursak her kuşun farklı bir ötüşü, her sürüngenin farklı bir tıslayışı veya her memelinin farklı bir seslenişi vardır; ama birinin diğerini tehdit olarak algılayışının nedeni bu sesleniş/dil değil, kendisidir. Yani aslında devletlerin dil konusunda geliştirdikleri politikaların-yasakların gayesi dilin kendisinden ziyade, o dili konuşan etnisitenin/azınlığın/ulusun kendisinin yarattığı tedirginlik ve onu kontrol altına almaktır.

Dil politikalarının en görünür özelliği iktidarlar-devletler tarafından bilinçli olarak yürütülmeleridir. Takip edilen bu politikalar devletlerin iç ve dış politikalarından, nihai hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Dil politikaları yalnızca azınlıkta bulunan etnik grupların konuştuğu dillere yönelik oluşturulmayabilir. Kimi zaman ulusal olarak eğitim ve

öğretim programları çerçevesinde öğrencilere bir yabancı dil kazandırılması noktasında yürütülebilmektedir. Haliyle dil politikalarının uygulanması bir ülkeden diğerine değişiklik göstermektedir.

Dil politikaları, siyasi bir örgütlenme olan devletlerin resmi dilleri dışında, diğer bölge ve yerleşim alanlarında varlığını sürdüren dillerin kullanımlarına dönük yürürlüğe konulan ilke, karar ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilir. (Virtanen, 2003, s. 18) Dil politikasının klasik kapsamı dil düzenlemeleri ile ilgilidir. Bu, iktidarlar tarafından dillerin özel-kamusal alanlarda nasıl kullanılması gerektiğini belirlemek, ulusal çıkarları karşılamak için gerekli dil becerilerini geliştirmek veya bireylerin-etnik toplulukların dillerini kullanma ve sürdürme haklarını tanımlamak adına yasal bir zeminde mevzuat hükümleri, mahkeme kararları veya politika aracılığıyla yaptıklarını ifade etmektedir. Literatürde dil düzenlemesi, dil planlaması, dil mühendisliği, dil politikası ve dil siyaseti gibi terimlerin yakın veya aynı anlama gelecek şekilde birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. (İmer, 1998, s. 8). Burada dil planlamasının diğerlerinden zaman zaman ayrıştığı da ifade edilebilir. Zira “dil planlaması” kimi zaman bir dili yabancı dillerin etkisinden/boyunduruğundan arındırmak adına dilde bazı ölçünleştirme-sadeleştirme (sözcük, imla, gramer, noktalama, telaffuz vb. açısından) gayesi güderek ileriye dönük bazı yasal düzenlemeleri teknik olarak planlamayı ifade edebilmektedir. Fakat dil planlaması, sadece dilin standartlaşması olarak görülmemelidir. Dil standartlaşması, daha çok terimlerde standartlaşmayı ifade ederken; dil planlaması, bunların da ötesinde özellikle çok dilli siyasal birimlerde bir normun seçimini, geliştirilmesini, değiştirilmesini veya yaygınlaştırılmasını ifade etmektedir. (İmer, 1990, ss. 155-156) Cooper (1989, s. 35) ise dil planlamasının ulusal entegrasyon, siyasi kontrol, azınlık guruplarının pasifleştirilmesi veya benimsenmesi, ulusal veya siyasi hareketlerin kitlesel seferberliği gibi dille ilgili olmayan amaçlara ulaşmak için gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Dil planlamaları azınlık dil ve lehçelerine dönük olabileceği gibi ulusal dilin kendisine yönelik yapılan düzenlemeleri de içermektedir.

Azınlık dil ve lehçelere yönelik dil politikaları; ulus devletler tarafından yeni bir ulus inşa etmek, ulusal birliği perçinlemek, ulusal sınırlar içerisinde bulunan bütün topluluklar arasında resmi dile dönük ortak bir duygudaşlık hissiyatı oluşturmak, rejimin meşruiyetini bütün ulusal sınırlara yaymak ve nispeten sayısal olarak diğerlerine kıyasla çoğunluğu oluşturan etnik guruplar arasında kendi dil birliklerini deforme ederek o dili yozlaştırmaya/asimile etmeye dönük kasıtlı olarak yürütülen, planlı yönetsel eylemleri içermektedir.

Ulusal olsun ya da olmasın devletlerin dil politikaları; hükümetler ve hükümette bulunan iktidar tarafından yönlendirilen resmi kurum/kuruluşlar, üniversiteler, akademiler, eğitim bakanlıkları, bağımsız kuruluşlar, dil akademileri, dil kurulları, yazarlar, eğitimciler, basın-yayın organları, lügat derleyicileri, dernekler vb. tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak etki kapasiteleri/yetkileri dahilinde şekillenmektedir. (Orhan, 2017, s. 338) Tabii bu unsurların dil politikaları üzerindeki etkileri ülkeden ülkeye/bölgeden bölgeye farklılıklar arz etmektedir.

Devletlerin dil politikaları etkileri bakımından azınlık durumunda bulunan etnik topluluklar tarafından son derece önemsenmektedir. Çünkü bu politikalar toplumsal süreçte eğitim, medya, hukuk, toplumsal-bireysel iletişim, çalışma hayatı, kamu idaresi vb. alanlarda son derece önemli düzensizlikler ve eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Dil politikaları belirlenirken azınlık olarak nitelendirilen etnik grupların var oluş şekilleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü bir azınlığın “otokton ” ya da “alokton” bir azınlık olduğu hak talepleri noktasında siyasi iktidar tarafından önemsenmektedir. Otokton azınlıklar belirli bir bölgeye ilk yerleşen ve o coğrafyanın yerlisi olan (Elban & Aslan, 2022, s. 1212); fakat aynı ülkeyi paylaştığı diğer etnik gruba nazaran demografik olarak toplumun hakim olmayan kesimini oluşturan etnik toplulukları tanımlamaktadır. (Mızrak, 2015, s. 298) Örneğin; Türkiye’de Kürtler (Kurmanç/Zaza), İspanya’da Katalanlar gibi. Alokton dil politika ise bir ülkenin yerlisi olmayıp; oraya ekonomik nedenlerle çalışmak gayesiyle veya savaş, çatışma, doğal afet vb. nedenlerle gitmiş ve oraya yerleşmiş azınlıkları ifade etmektedir. Örneğin; Almanya’daki Türkler, Türkiye’deki Suriyeliler gibi.

Heinz Kloss 1940 yılındaki sınıflandırmasında devletlerin dil politikalarını birkaç özellik uyarınca sınıflandırmıştır. Bunlar:

- A) Teşvik Edici Politikalar ve Hoşgörü Politikaları
- B) Eşitlikçi Politikalar ve Kısıtlayıcı Politikalar
- C) Adli Kısıtlamalar: Kloss burada bölgesel hakları ve kişisel hakları düzenleyen politikaların yanı sıra bürokrasi, mahkemeler, askeri kurumlar, ayinler vs. alanlarda yapılan kısıtlamalara değinir.
- D) Fiili Politikalar ve Hukuki Politikalar
- E) Kapalı ve Açık Politikalar. (Kloss, 1940, s. 8; Schiffman, 1996, s. 24, akt., Erkan, 2006, s. 53)

Etkili dil politikaları neticesinde belirli bir bölgede yerel veya azınlık dilini konuşanların asimilasyona uğrayarak çoğunluk diline geçebileceğine ve sonraki nesillerin artık yerel/azınlık dilini konuşmayabileceğine dair örnekler de mevcuttur. İngilizcenin Güney Afrika’da Afrika Ulusal Kongresi tarafından benimsenmesi gibi. (Ricento, 2006, s. 4)

4. Çeşitli Uluslararası Sözleşmelerde Bulunan Dil Hakları

Çeşitli uluslararası belgelerde yer alan, azınlık-etnik grupları ilgilendiren dil hakları ile ilgili hükümler aşağıda belirtilmiştir. Her ne kadar kimi devletler bu uluslararası sözleşmelere taraf olsa da bazen kendi iç hukuk mevzuatlarını, toplumsal baskı veya çeşitli marjinal örgütlerin kimi haklı talepleri istismar etme ihtimalini gerekçe göstererek bazı maddelerin uygulanmasına şerh düşmekte, ayak diremektedirler.

4.1. BM siyasi ve medeni haklar uluslararası sözleşmesi (23 Mart 1976)

İlgili sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Fıkrasında sözleşmeye taraf devletlerin bu sözleşmede belirtilen hakları, herhangi bir dışlama/ayrımcılık yapılmaksızın, kendi topraklarında bulunan ve egemenlik yetkisini kabul eden bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt ederken, 14. Maddenin 2. Fıkrasında ise herhangi bir yargılama esnasında kişiye, en kısa zamanda ve anlayacağı bir dilde, aleyhindeki iddiaların niteliği ve nedenleri hakkında bilgi verilmesi ve mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın ücretsiz bir şekilde yardımının sağlanması gerekliliği ifade edilmiştir.

27. maddede ise etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişilerin, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacakları ifade edilmiştir. (Ergin, 2010, s. 9)

4.2. BM çocuk haklarına dair sözleşme (20 Kasım 1989)

İlgili sözleşmenin 17. Maddesinin d fıkrasında ve 30. Maddesinde kitle iletişim araçlarının, yerli veya azınlık ırklara mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik edici olması gerektiği ve çocukların ait oldukları azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağı ifade edilmiştir. Yine bu Sözleşme'nin 30. Maddesi herhangi bir azınlık topluluğuna mensup çocuğun "...ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını" ifade etmektedir. (Dost, 2016, s. 550)

4.3. Ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin hakları bildirgesi (18 Aralık 1992)

Bu sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Fıkrasında ve 4. Maddesinin 3. Fıkrasında ise: dilsel, dinsel veya etnik azınlıklara mensup bireylerin, kamusal veya özel yaşamda hiçbir ayrımcılığa veya müdahaleye maruz bırakılmadan ve özgürce kendi kültürlerini yaşama, dinlerinde ibadet etme, kendi ana dillerini kullanma, öğrenme ve eğitim alma hakkına sahip oldukları, devletin de bireylerin bu imkanlara sahip olması adına gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu açıkça belirtilmiştir. (Atıcı Köktaş ve Büyükbaş, 2015, s.12)

4.4. Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin çerçeve sözleşme (1 Şubat 1995)

Bu çerçeve sözleşmede devlet aygıtının azınlık dillerine takınması gereken yaklaşımın nasıl olması gerektiği ve azınlık dillerinin yasal olarak güvence altına alınması gerektiği hususu açık ve net olarak ifade edilmiştir.

Sözleşmenin 5-10-11 ve 14. Maddelerinde tarafların uymakla yükümlü oldukları hususlar belirtilmiştir. Bu maddeler doğrultusunda ilgili sözleşmeye imza atmış taraflar; ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini geliştirmeleri, yaşatmaları ve kimliklerinin asli öğeleri; yani geleneklerini, dillerini, dinlerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları sağlamayı, azınlıklara mensup her bireyin kendi dilini, kamusal ve özel alanlarda, yazılı ve sözlü olarak özgürce ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkının bulunduğunu tanımayı, bu bireylerle idari merciler arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına imkan kılacak koşulları mümkün olduğunca sağlamayı, fertlerin azınlık dilini kamuya açık özel nitelikli alanlarda kullanma ve öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı, bu bireylerin geleneksel şekilde ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde yeterli talep olması halinde, mümkün olduğunca kendi dillerinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatlara sahip olmalarını sağlamayı taahhüt ederler. (Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesi ve açıklayıcı rapor, 1998)

4.5. Avrupa insan hakları sözleşmesi (4 Kasım 1950)

Bu sözleşmenin 6. Maddesinin 3. Fıkrasında her sanığın, yargılandığı bir mahkemede kendisine yöneltilen suçlamanın nitelik ve nedenlerinden anladığı bir dille haberdar edilmek veya kullanılan dili anlamadığı / konuşamadığı durumlarda ise bir tercümanın yardımından ücretsiz bir şekilde yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. (Şirin, 2021, s. 45)

4.6. Avrupa bölgesel ve azınlık dilleri şartı (Mart 1998)

Bu Dil Şartı'nın 7. ve 8. Maddelerinde sözleşmeye taraf devletlerin azınlık dillerini korumak babında dikkate almaları ve uygulamaları gereken ilke, mevzuat ve politikalara özellikle değinilmiş ve aşağıda belirtilen hususlara azami bir önem atfedilmiştir.

Taraf devletler; azınlık veya bölgesel dillerin kültürel zenginliğin bir göstergesi olarak kabul görmesini, bu dillere ait coğrafi alana saygı gösterilmesini, muhafaza edilmeleri için kararlı bir tavır sergilenmesini, sözlü ve yazılı olarak özel ve kamusal yaşamda kullanılmalarının kolaylaştırılması veya teşvik edilmesini, tüm eğitim kademelerinde öğretilmeleri ve öğrenilmelerini sağlamak adına uygun araçlar ve ortamlar sağlanmasını, bu dillerin kullanıldığı alanlarda yaşayan ve o dili konuşmayan kişilere eğer isterlerse o dili öğrenme imkânının sağlanmasını, üniversitelerde bu dillerin üzerinde araştırma ve çalışmalar yapılmasının desteklenmesini, bu dillerin gelişimini tehlikeye sokacak veya engelleyecek herhangi bir dışlama, ayrımcılık ya da kısıtlamadan vazgeçmeyi taahhüt ederler. Taraflarca bu azınlık veya bölgesel dilleri veya o dilleri kullananları korumaya dönük alınan bu lehte önlemler, daha yaygın kullanılan dile karşı bir kısıtlama olarak kabul edilmeyecektir. (Dost, 2016, s. 545; Ergin, 2010, s. 11)

Taraflar ayrıca eğitim alanında ilgili devletlerin resmi dil/dillerinin öğretilmesi hakkına hâlel getirmemek şartıyla; en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere yönelik olarak bölgesel veya azınlık dillerinde okul öncesi, ilkököl, ortaöğretim, mesleki ve teknik eğitim sağlamayı taahhüt ederler. (Erdoğan & Ovalı, 2002)

4.7. AGİK insani boyut konferansı ile ilgili Kopenhag toplantısı belgesi

Bu toplantı belgesinin 32. maddesinde: "...Ulusal azınlıklara mensup kişilerin, kendi iradeleri dışında hiçbir asimilasyon teşebbüsüne maruz bırakılmaksızın etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimliklerini tam bir özgürlük içinde ifade etme, koruma, geliştirme ve kültürlerini bütün yönleriyle geliştirme ve sürdürme hakkına sahip oldukları" hükmü yer almıştır. Özellikle de bu maddenin 1. fıkrasında azınlıkların; kamusal ve özel alanda anadillerini özgürce kullanma hakkına, 5. fıkrasında ise anadillerinde bilgiye erişim, bilgiyi yayma ve bilgi alışverişinde bulunma hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır. (Erol, 2017, s. 305).

4.8. Lozan antlaşması (24 Temmuz 1923)

Lozan'ın 39. Maddesinde ise resmi dile bir vurgu yapılmakla birlikte, Türkçeden başka dilde konuşan Türk yurttaşlarına mahkemelerde hakimler karşısında kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylığın gösterileceği ifade edilmiştir. (Barış antlaşması, 1923)

5. Dil Haklarına Dair Yaklaşımlar:

Dil hakları çeşitlenen ve dönüşen kültürel haklar bağlamında değerlendirilmesi gereken haklardır. Dil, azınlık kültürünün ana girdilerinden birisi olarak, çok kültürlülük içinde önemli bir değişken, aynı zamanda kimliğe bağlı farklılıkların kurucu öğelerindedir. Kimliğin kurucu unsuru ve taşıyıcısı olması hasebiyle dil, yükselen kimlik siyasetinin mühim bir parçası haline gelmiştir. Etnik ve dilsel azınlıklar, dil haklarını siyasal ve kültürel taleplerinin odağı haline getirmektedirler. Günümüzde anadilde eğitim, anadilin öğretimi, anadilde yayın, anadilde isim koyma, yer ve yol işaretlerinin çift dilli ya da çok dilli olup olmayacağı, yargıda, sağlık-güvenlik teşkilatlarında, kamu kurumlarında anadilin nasıl kullanılacağı gibi dil temelli soru(n)lar, bünyelerinde önemli oranda etno-dilsel azınlık ya da azınlıklar barındıran devletlerde siyasi tartışmaların ilk sıralarında gelmektedir. (Ersoy, 2006, s. 5) Bu tartışmalar neticesinde etno-dilsel azınlıklara tanınması gereken yahut tanınması düşünülen dil haklarına dair yaklaşımın bireysel mi, kolektif haklar çerçevesinde mi değerlendirilmesi gerektiği hususu önem arz etmektedir.

Dil haklarının hangi tür haklar oldukları üzerinde henüz bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Dil haklarının, kolektif haklar çerçevesinde mi yoksa bireysel haklar dahilinde mi ele alınması gerektiğine dair literatürde bir tartışma, görüş ayrılığı yaşanmakta. Aslında bu tartışmalar sağlanan ya da sağlanacak dil haklarından kimlerin yararlanacağıyla ilgili bir tartışmadır. Devletler dil haklarını evrensel insan hakları çerçevesinde bireysel bir insan hakkı olarak mı görecekler yoksa bir topluluk, etnik grup olmanın doğurduğu bir hak olarak mı görüleceği hususudur.

Yukarıda uluslararası sözleşmelerde değindiğimiz metinlerde dil haklarının daha ziyade evrensel bir insan hakkı olduğuna dair maddelerin çoğunlukta olduğu görülmesine karşın bazı yaklaşımlar bunun kolektif bir hak olarak görüldüğü için çeşitli imtiyazlar elde edildiği görüşündedir.

5.1. Dil haklarını bireysel bir hak olarak gören yaklaşım

Bu görüşe göre dil hakkı, bir bireyin içerisinde bulunduğu ya da ait olduğu etnik gruba bakılmaksızın konuşmakta olduğu anadilini evrensel bir insan hakkı olarak gören ve demografik olarak niceliksel çoğunluğa bakılmaksızın kişinin ana dilini özgürce kullanması gerektiğini savunan yaklaşımdır. (Orhan, 2017, s. 353) Bazı haklar tabiatı gereği bireysel olarak tanınması gereken haklar iken bazı haklar ise kolektif olarak tanınmaktadır. Örneğin; yaşama hakkı ve seyahat hakkı bireysel olarak tanımlanan haklardır. Bu yaklaşımda bireye dil hakları

tanımlanırken o dilin konuşurlarının sayısal olarak çokluğu ya da azlığı bir önem arz etmemektedir.

Uluslararası sözleşmelerde de belirtildiği üzere genellikle “azınlık gruplarından” değil, “azınlık topluluklarına mensup bireylerden” bahsedilerek bireysel haklara vurgu yapıldığı görülmektedir. Bunun temelindeki temel gerekçenin devletlerce azınlıklara kolektif hakların tanınması halinde bunun ülke bütünlüğünü sarsacağı ve parçalanmaya sebep olabileceği endişesinin ağır basmasıdır. (Ergin, 2010, s. 4) Yani aslında uluslararası sözleşmelerde benimsenen bu yaklaşım kasıtlı olarak tercih edilmektedir. Çünkü bu sözleşmelere taraf olan devletler, alınan kararların kolektif olarak tanımlanması halinde bünyelerinde barındırdıkları etnik azınlık yahut grupların bu maddelerden cesaret alarak özerklik yahut otonomi taleplerinde bulunabileceklerinden endişe etmektedirler.

Dil haklarının bireysel bir hak olarak algılanmasının ve öyle kabul edilmesinin bir diğer nedeni de bu hakkın aslında diğer haklarla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin ifade özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, yargı önünde savunma ya da ayrımcılık yasağı dil haklarıyla doğrudan ilintilidir. Çünkü birey kendi anadilinde konuşamadığı zaman kendisini özgürce ifade edemeyecek, başkalarıyla iletişim kuramayacak, yargı önünde kendisini yeterince savunamayacak ve haliyle bu durum bireysel bir ayrımcılığı da beraberinde getirecektir.

Dil haklarına bireysel bir hak olarak yaklaşılması aslında devletlerin yararına olmakta ve böylece toplumsal reflekslerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Kolektif bir hak olarak görülmesi durumunda etnik grup-azınlıklar eğitim alanında ulusal devletleri zorlayarak dillerinin resmi bir eğitim-öğretim dili olarak okullarda okutulması noktasında talepkar ve zorlayıcı olabileceklerdir. Oysa bireysel bir hak olarak kabul görmesi durumunda bu talepler göstermelik de olsa çeşitli dil kursları, tv kanalları ve dil etüt merkezleri açılarak çeşitli faaliyetlerle savuşturulabilmektedir. Örneğin; Türkiye’de 1 Ocak 2009’dan itibaren Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından açılan TRT6 (10 Ocak 2015 değişikliğiyle TRT Kurdi) aracılığıyla Kürtçe (Kurmanci-Zazaki), 4 Nisan 2010’da açılan TRT Arabi ile Arapça, 21 Mart 2009’da açılan TRT Avaz ile Azerice, Kazakça, Boşnakça, Tatarca vb. farklı azınlık dillerinde radyo ve televizyon yayını yapılmaktadır. Fakat bu faaliyetler azınlık statüsünde bulunmayan bu halklar tarafından yeterli bulunmamakta ve dillerinin eğitim dili olarak okullarda okutulması istenmektedir.

Bazı ulusal mevzuat veya uluslararası sözleşmeler/anlaşmalar dil haklarını bireysel hak olarak değerlendirmekte ve bu problemin entegrasyonla çözülebileceğini ifade etmektedirler; fakat

entegrasyon pratikte kendisini asimilasyon boyutuyla göstermektedir. Oysaki dil sadece bireysel olarak algılanmaması gereken “kolektif, tarihsel, coğrafi ve kültürel” bir haktır. Çünkü dil, hangi etnisiteden olursa olsun toplulukların kendilerini kimliklendirme, tanımlama ve temel ifade aracıdır. (Uzpeder, 2003, s. 69; akt.,Görgün, 2017, s. 57) Varennes’e göre ise dil hakları, ifade hürriyeti, ayrımcılık yasağı ve özel yaşam hakkı gibi temel insan haklarıyla ilişkili ve bunlardan doğmuştur. Bu haklar ise bireysel haklar olarak kabul görür. Çoğunluk veya azınlık gruplarına mensubiyet fark etmeksizin bütün bireyler bu haklardan yararlanabilir. Bu nedenle de dil hakları kolektif değil, bireysel haklardır. Dilin mahiyeti gereği bu hakların toplu olarak kullanılabilmesi onların kolektif hak olduğu anlamını taşımaz. (De Varennes, 1996, s. 15)

Nihayetinde kolektif dil hakları ile bireysel dil hakları arasında sıkı bir bağ olduğu bu alanda yapılan uluslararası sözleşme, anayasal ve toplumsal düzenlemelerde de görülmektedir. Bazı dil hakları bireysel bir hak olmasına, bireysel bir çıkar tarafından korunmasına ve tek tek fertler tarafından kullanılabilir olmasına karşın, nihayetinde aynı dilsel/kültürel haktan yararlanan diğer bireylerle girişilecek ilişkilere de bağlıdır. Bunun nedeni hakkın objesinin, kolektif ilişkilerle vücut bulması ve ortak yararlanılan bir olgu olmasındandır. Dilin ve dil haklarının bireysel boyutları olduğu gibi kolektif boyutları da mevcuttur. Kolektif boyutları- dilsel kimliğin tanınması/korunması ve eğitim hakkı veya bunlara bağlı olarak öz yönetim hakkı- belirli sayıda kişinin varlığını gerektirirken, kimi dil hakları ise örneğin; ifade hürriyeti hakkı, dilin kullanılması hakkı ya da yargısal süreçlerde bireyin anladığı bir dilde bilgilendirilme hakkı gibi haklar, bireysel olarak istifade edilen haklardır. Fakat kişinin anladığı bir dilde bilgilendirilme hakkı dışındaki hakların genellikle grubun diğer üyeleri ile olan etkileşim dahilinde kullanıldığı gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. (Koçak, 2010, s. 214)

5.2.Dil haklarını kolektif bir hak olarak gören yaklaşım

“Azınlık” kavramı etnik/dilsel açıdan toplumsal bir grubu vurgulaması nedeniyle kolektif bir boyutu da temsil etmektedir ve haliyle kolektif dilsel hak taleplerini de beraberinde getirmektedir. Kolektif haklar, bireyin tek başına değil de ancak bir etnik grup, topluluk halinde kullanabileceği ve topluluk olmanın gereği elde edebileceği haklardır. Örneğin; bir siyasi parti kurmak, dernek veya sendika kurmak ancak örgütlenme hürriyeti içerisinde bir topluluk olma gereği olarak ortaya çıkabilecek haklardır. Kolektif haklar grup haklarıyla kimi zaman özdeş, kimi zaman da farklı anlamlarda kullanılabilir. Kolektif haklar bireylerin ancak bir topluluk için çıkar/fayda sağlamak amacıyla başkalarıyla birlikte istifade edebilecekleri haklar şeklinde tanımlanabilir. Grup hakları, birey olarak grup üyelerinin haklarının toplamı manasına gelebilirken, kolektif haklar bundan farklı olarak “kendilerine ait farklı kültürel özellikleri

muhafaza etmek ve geliştirmek için ‘toplulukların’ kullanabildiği bir hak” şeklinde tanımlanmaktadır (Çavuşoğlu, 2001, s. 55).

Evrensel haklar, ayırım gözetilmeksizin tüm bireylere tanınan haklardır. Çünkü bu haklar deklare edilirken kişilerin hangi dil topluluğuna veya etnisiteye mensup olduklarının bir önemi yoktur. Ancak kolektif haklar belirli bir dil grubuna, etnik topluluğa mensubiyeti gerektirir. Bireysel dil haklarının kullanımı noktasında herhangi bir şart görülmezken, kolektif dil haklarının bir topluluğa sunulması noktasında yeterli sayıda talep ve kamuoyu desteği gereklidir. Dilin güvenliği veya varlığını sürdürmesi (kamusal/resmi düzenlemelerin yapılması) için sağlanan haklar bireysel olarak kullanıldığında pek bir şey ifade etmez, mühim olan bunların kolektif olarak kullanılmasıdır. (Kymlicka-Patten, 2007; akt., Görgün, 2017, s. 58). Bazı durumlarda etno-dilsel azınlıkların kolektif dil talepleri adına yeterli bir sayısal çoğunluk oluştursalar da, bu talepler beraberinde maddi külfet, yasal düzenleme, insan kaynakları, fiziki ortam, materyal-donanım vs. gerektireceğinden ilgili taleplerin yönlendirildiği devletler bu duruma hazır olmayabilir.

Bir dilin bireysel bir hak mı yoksa kolektif bir hak mı olarak tanımlanması, o dilin kültürel kimliğin taşıyıcısı olarak varlığı noktasında daha yararlı olacağı konusunda tam bir fikir birliği olmamasına karşın, kolektif bir hak olarak tanımlanması ve öyle kabul görmesi yararcılık açısından daha etkilidir. Günümüz reel dünyasında bir dilin konuşurları ne kadar az ise paydaş oldukları devletler nezdinde siyasal iktidarlardan talepte buldukları dil haklarını edinme konusunda o kadar güçlük çekmektedirler. Oysa çoğunluğun, demokratik düzenlerde her zaman bir baskısı- harekete geçirici bir gücü vardır ve bu etki meşru mekanizmalarla etnik azınlık-gruplarınca ısrarlı bir şekilde kullanılırsa bazı iktidarlardan yerel dilleri adına önemli kazanımlar edinebilmektedirler. İspanya’da Katalanların, Türkiye’de Kürtlerin, İran’da Azerilerin ve Romanya’da Macarların kolektif olarak ısrarlı dilsel hak talepleri, gerek sosyal gerekse eğitsel alanda kısmi de olsa kimi dilsel kazanımları beraberinde getirmiştir.

Dil, etnik kimliğin sürdürülmesinde, geliştirilmesinde ve sonraki nesillere aktarılmasında temel bir işlev görmektedir. Haliyle her etnik-dilsel azınlık tabii bir hak olarak tebaasını oluşturdukları devletlerden dillerini kamusal ve özel alanlarda özgürce kullanabilme talebinde bulunmaları son derece doğaldır. Azınlıkların kolektif bir dil hakkı noktasında bu talepleri siyasal bir organizasyon olan devletler nezdinde ya güdülen muhafazakar bir politika neticesinde yasak ve asimilasyonla bastırılmakta ya da liberal-bütünleyici bir bakış açısıyla talep edilen haklar yasal mevzuatlarla düzenlenebilmektedir. Dil aynı zamanda etnik varlığın göstergesi olduğundan, dil taleplerine yönelik ihmalkar, baskıcı veya asimilasyona dönük

yaklaşımlar bazen devletlerde etnik çatışmalara, bölünmelere yol açarak adeta o devlet için bir beka sorunu haline dönüşebilmektedir. Örneğin; Gürcistan'da Abhazların karşılaştıkları olumsuz yaklaşımlar, onları Gürcü devletinden uzaklaştırmış ve neticede 9 Nisan 1991'de Gürcistan'dan tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki bölünme korkusuyla kimi zaman azınlıkların dil taleplerine dönük güdülen baskıcı ve yasaklayıcı politikaların tam aksi yönde bir sonuç doğurabileceğidir.

Benedict Anderson (1995) hükümetlerin, iktidarların veya devletlerin kolektif/bireysel dilsel hak taleplerine yönelik yaklaşımlarının negatif (yok etme ya da asimilasyona dönük), muhafazakar (baskılamaya, ihmal etmeye dönük) ya da liberal (ılımlı, özgürlükçü) olduğu yönünde tutumlar sergilediklerine değinmiştir. Kolektif olarak devletlere yöneltilen dil hakkı talepleri anadilinin; eğitim kurumlarında öğretilmesi, kamusal alanlarda sözlü-yazılı temsiliyeti, görsel/işitsel/yazılı medyada kullanımı, yerleşim yeri adları, kişi adları, yer/yön levhalarında kullanım, ticari faaliyetlerde ve mahkemelerde serbestçe kullanım başta olmak üzere resmi dilin var olduğu her alanda kullanılması gerektiği noktasındadır.

Kolektif ve bireysel haklar birbirlerinden farklılık arz ediyor gibi görünse de neticede bunlar birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bir dili konuşmak bireysel bir hakmış gibi algılansa da nihayetinde konuşmak için başka birisine veya başka bir grupla etkileşim içine girmek gerekecektir. Uluslararası sözleşmelerde de kimi zaman bu durum göze çarpmaktadır. Yani kimi haklar kolektif olarak kabul edilse de bireysel bir hak gibi kullanılabilir. Kimi zaman da bireysel olarak tanımlanmış olsa da kolektif bir hakmış gibi kullanılabilir.

6. Dünyada ve Avrupa'da Dil Politikaları (Hukuk, Mevzuat ve Uygulamalar)

Belçika, İsviçre ve Finlandiya örnekleri

Bugün dünyada 7.139 dil konuşulmakta. Bu sayı sürekli değişmekte; çünkü hızla değişen dünyada canlı ve dinamik bir yapıya sahip dillerin kendileri de sürekli bir değişim sürecindedir. Günümüzde dillerin yaklaşık % 40'ı tehlike altında olup, çoğu zaman 1000'den az konuşmacısı kalan diller mevcuttur. Günümüzde sadece 23 dilin konuşurları dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. (Living languages, 2021)

Harita 1. Living Languages 2021 (Kaynak: <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>)

Yukarıdaki haritada dünya üzerinde konuşulmakta olan yerel ve etnik dil/lehçelerin dağılımı görülmektedir. Haritada da görüldüğü üzere yerel dillerin en fazla Afrika kıtasında ve Güneydoğu Asya'da yoğunlaştığı göze çarpmaktadır.

İlginçtir ki dünya yüzeyinde okuma-yazma oranlarının en düşük olduğu bölgeler de bu bölgelerdir. Bu da göstermektedir ki buralarda konuşulan dillerin çoğu sözlü olarak varlığını sürdürmektedir. Haliyle bu bölgelerde yaşayan vatandaşların çoğu sahip oldukları dil haklarının farkına bile varamamaktadır ve dillerin ömrü konuşurlarının yaşam süresine paralel olarak varlığını sürdürmektedir.

Örnekleme oluşturan ülkelere değinmeden Türkiye'deki mevcut duruma bakılacak olursa; Türkiye bünyesinde çok sayıda etnik topluluk ve bu toplulukların konuştuğu yerel dilleri barındırmaktadır. Türkiye'de Türkçe dışında Kürtçe (Kurmanci-Zazaki), Arapça, Çerkezce, Boşnakça, Ermenice, Lazca, Suryanice, Arapça, Hemşince, Abazaca, Adıgece, Arnavutça vs. çok sayıda dil konuşulmakta ve beraberinde kültürel çeşitlilik meydana getirmektedir. Dünya dillerinin sınıflandırılmasında önemli bir kaynak olan Ethnologue adlı internet sitesi ise Türkiye'de mevcut durumda konuşulmakta olan 39 dil olduğunu, fakat bunlardan birinin yok olduğunu belirtmektedir. (Ethnologue TR, 2023) UNESCO Dünya Tehlike Altındaki Diller Atlası'na göre Türkiye'de 18 dil ya yok olmuş ya da yok olma tehlikesi altında. Bunların üç tanesi tamamen yok olmuş ve tarih sahnesinden silinmiş durumda: Kapadokya Yunancası, Ubik, Mlahso dilleri. Hertevin dili ise yok olma sürecinde. (Dünya anadili günü, 2021)

Türkiye'de her ne kadar kolektif dil hakları talepleri doğrultusunda ve toplumsal-siyasal baskılar neticesinde yukarıda belirtilen dil haklarını temel alan uluslararası sözleşmeler dayanak alınarak azınlık topluluklarına devletçe tanınan; tv/radyo kanalları açma, yazılı-görsel

eserlerin yazımı/basımı, dil kursları, yaşayan dillerde seçmeli ders hakkı gibi çeşitli haklar yerel dillerin gelişimi için yeterli görülmemektedir. Çünkü kamusal alanda, resmi yazışmalarda, günlük rutinlerde, basında, ticari ilişkilerde, sosyal hizmetlerin sunumunda ve özellikle resmi eğitim kurumlarında zorunlu öğretimi yapılmayan bir dil; alınacak suni tedbirlerle varlığını devam ettiremeyecektir. Nitekim Türkiye’de hukuki mevzuatta sadece Türkçeye vurgu yapılmaktadır. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2. Maddesi, 1924 anayasasının 2.maddesi, 1961 ve 1982 anayasalarında Türkçenin statüsünün belirtildiği 3. Madde ve 1982 anayasasının 42. maddesinde “Türk vatandaşlarına, eğitim ve öğretim kurumlarında Türkçe dışında hiçbir dilin ana dili gibi okutulamayacağı ve öğretilemeyeceği” şeklinde yapılan tanımlamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de Türkçe dışında diğer anadillere yasal olarak hiçbir vurgu yapılmamıştır. Yabancı dillerde verilecek eğitimin nasıl olacağı ise daha alt hiyerarşik normlarla düzenlenmiştir.

Bunun yanı sıra TBMM’de kimi zaman milletvekilleri kendi anadillerini konuştuklarında meclis zabıtlarına “bilinmeyen dil” şeklinde kayıtlar yapılmaktadır. Ayrıca Türkçede bulunmayan fakat diğer azınlık dillerinde kullanılan “x,q,w,é” gibi harflerin kullanımında da ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. (Ergin, 2010, s. 26) Benzer süreçler Suriye’de Kürtçe üzerinde ve Yunanistan’da Türk azınlıkların kendi dillerini konuşma taleplerinde yaşanmıştır.

Devletler uyguladıkları politikalara göre tek dilli (unilingual), çift dilli (bilingual) veya çok dilli (multilingual) olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışmanın konusu olan devletlerde ise bölgelere göre dil ayrımı politikası güdülmekte ve hepsinde resmi olarak tek bir dil kullanılmamaktadır.

6.1.Belçika

Bazı devletler etnik çeşitlik ve nüfus yoğunluklarına göre kimi dilleri bölgesel düzeyde resmi ya da yarı resmi olarak kabul edebilmektedirler. Rolend Breton, “Dünya Dilleri Atlası” isimli çalışmasında devletlerin uyguladıkları dil Politikalarına değinirken “Dünyada egemenlik kurmuş 200 devletten 160’ının ulusal düzeyde resmi olarak tek dilli, otuzunun iki dilli (Irak iki dilli iken, İKBY’de ise 5 resmi dil mevcut.), yedisinin üç dilli (Bosna Hersek, Lüksemburg, Belçika, Seyşeller, Vanuatu, Eritre, Ruanda) ve ikisinin de dört dilli (Singapur ve İsviçre)” (Breton, 2007, s. 31) olduğunu ifade ederken, Belçika’nın da dünyada 3 dil kullanan bu 7 ülkeden biri olduğu görülmektedir.

Resmi adıyla Belçika Krallığı, Batı Avrupa’da yer alan bir devlettir. NATO, BM, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi bazı uluslararası kuruluşlara üyedir. Ayrıca ülkenin başkenti

olan Brüksel, NATO Genel Merkezi ve AB'nin Yönetim Merkezi konumundadır. 2019 yılı nüfus sayımına göre ülkenin nüfusu 11 milyon 515 bin civarındadır.

Belçika federal yapı dahilinde sınırla ayrılmış farklı bölgelerde farklı dillerin konuşulduğu, çok dilli bir yapı arz eden ve tüm bu hakların anayasal çerçevede güvence altına alındığı, bölgesel dil politikasının (teritoryal) yürütüldüğü bir devlettir. Belçika Krallığı dil esasına dayalı üç topluluktan; (Fransızca, Almanca ve Flamanca konuşan topluluklar) meydana gelen ve bu doğrultuda kabul edilen 3 resmi dili (Felemenkçe, Fransızca ve Almanca) olan bir devlettir. Bu durum Belçika anayasasında şöyle ifade edilmiştir:

- Anayasanın 1. Maddesinde Belçika'nın; Topluluklardan ve Bölgelerden oluşan federal bir devlet olduğu,
- 2. maddesinde Flaman, Fransız ve Almanca konuşanlar şeklinde üç topluluktan oluştuğu
- 3. maddesinde Flaman, Valon ve Brüksel olmak üzere üç bölgeden oluştuğu
- 4. maddesinde ise Felemenkçe, Fransızca, Almanca ve çift dilin konuşulduğu Brüksel-Başkent bölgesi olmak üzere dört dilsel bölgeden meydana geldiği belirtilmiştir. (Delpérée, 2011, s. 13; Bilgin, 2012, s. 30)

Bu dört dilsel bölgenin sınırlarının sadece Parlatentonun her bir kanadındaki dilsel bölge grubunun oy çoğunluğuyla kabul edecekleri bir kanunla değiştirilebileceği ya da düzenlenebileceği belirtilmiştir. Her grubun üye tam sayısının çoğunluğu oylamaya katılmış ve iki dilsel bölge grubunun kullandığı oylarda karar lehine kullanılan oyların sayısı, kullanılan oyların en az üçte ikisine eşit olma şartı aranır.

Belçika'da Valonlar tarafından Fransızca, Felemenkler tarafından Felemenkçe ve az sayıda denilebilecek bir Alman topluluk tarafından Almanca konuşulmaktadır. Belçika'nın dilsel çeşitliliği ülkenin teşkilatlanmasını da bu çerçevede değiştirmiş ve resmi kurumlar da dilsel çeşitlilik doğrultusunda düzenlenmiştir. Felemenkçe ülkenin kuzeyindeki Flaman Bölgesinde, Fransızca Brüksel Başkent Bölgesinde ve Almanca da ülkenin doğusunda küçük denilebilecek bir alanda yoğunlukla konuşulmaktadır.

Valon bölgesi ve Flaman bölgesi kurumsal açıdan tek dilliliği benimseyen bölgelerdir ve buralarda tabelalar dahi tek dillidir. Brüksel Başkent bölgesi ise kurumsal olarak iki dillidir ve buralarda hizmetler iki dilli olarak sunulmaktadır. Brüksel Başkent Bölgesinde, gerek Flaman gerekse Fransız Topluluğu, eğitim ve kültür gibi konularda eşit derecede haklara sahiptir. Bu bölgesellik uygulamalarıyla her bölgeye tanınan bu dil hakları sadece o bölge ile sınırlı kalmaktadır. Verilen bu bölgesel dil haklarının bütün ülke çapında geçerli olmadığı anlamına gelmektedir. Yani federal düzeyde her dil resmi olarak eşit statüde iken, yerel düzeyde tek

dilliğin geçerli olduğu bir uygulama şekli mevcuttur. Ülke genelinde oluşturulan Federal kurumlar bu çok dillilik doğrultusunda dizayn edilmiştir.

Dillerin konuşulması noktasında özgürlükçü bir yaklaşım vardır ve bu durum anayasanın 30. maddesinde konuşulan dillerin kullanımının isteğe bağlı olduğu ve bu konuda konulacak kuralların veya yapılacak değişikliklerin ancak kanunla-yargısal işlemlerle belirleneceği ifade edilmiştir.

Belçika'nın temellerinin atıldığı 4 Ekim 1830'da Valonların öncülüğünde ve Fransızcanın baskın olduğu tek resmi dili olan üniter bir ülke öngörülmüştü: Fakat Flamanların o tarihten 1883'e kadar verdiği mücadele neticesinde, 1883 yılında Flaman dilinde eğitim ve 1889'da ise yargıda Flamanca kullanılmaya başlandı. 1932 Tarihinde ise verilen uğraşlar sonucu Flamanca, Flaman Bölgesinin resmi dili oldu. 1962'de Valonlar ve Flamanlar arasında ülkenin dil sınırları belirlendi. Brüksel ise çift dilli başkent olarak kaldı. 1970,1971 ve 1980 yıllarında yapılan anayasa reformları Belçika'yı bölgelere bölünmüş üç toplumlu bir devlet haline getirdi. Nihayetinde 1988 ve 1993 reformları neticesinde Belçika federal bir devlet görünümüne kavuştu. (Tacar, 1996, s. 122) Belçika'da her biri farklı yasama organlarınınca denetlenen 6 hükümet mevcuttur. (Federal Hükümet, Valonya Bölge Hükümeti, Flaman Hükümeti, Brüksel-Başkent Bölgesi Hükümeti, Fransız Toplum Hükümeti, Alman Toplum Hükümeti).

Belçika'nın kendine özgü anayasal yapısına göre, federal hükümetin federe yönetimler üzerinde, federe yönetimlerin de federal hükümet üzerinde denetim yetkisi yoktur. Federal devletin mevzuatıyla federe yönetimlerin mevzuatı eşit değerinde görülmektedir. Yani federal hükümet ve federe hükümetler arasında bir mevzuat hiyerarşisi mevcut değildir. Federal Devletin Yetkileri: AB ile ilişkilerin koordinasyonu, dış politika, adalet, savunma, polis, AB Ekonomik ve Parasal Birliği, dış yardımlar, sosyal güvenlik (sağlık, sağlık sigortası, sosyal yardım, emeklilik), uluslararası ticaret, bilimsel araştırma, vergi ve gelirlerin paylaşımı, telekomünikasyon ve ulaştırma (demiryolu, havayolu) ve enerji. Bölgelerin Yetkileri: yerel yönetimler, ekonomi politikası, tarım, istihdam, bölgesel ulaştırma (metro, tramvay, otobüs), bayındırlık ve çevre. Toplumların Yetkileri: kültür, eğitim ve dillerin kullanımı. (Belçika'nın siyasi görünümü, 2021)

Ülkenin idari olarak yürütme yapısında ve yürütme erkinin kullanımı açısından başbakan hariç olmak üzere, kabine oluşumunda yine dil grupları arasında eşit dağılım ilkesi/denklik kabul edilmiştir. (Bilgin, 2012, s. 32) Almanlar nüfus olarak daha az olduklarından, federal yürütme organlarında daha az yer almaktadırlar. Anayasada bu durum şöyle ifade edilmiştir;

- 99. maddede Bakanlar Kurulunun en fazla on beş üyeden oluştuğu, Başbakan istisna tutulmak kaydıyla Bakanlar Kurulunun eşit sayıda Fransızca ve Felemenkçe konuşan üyelerden oluştuğu,
- 116. maddede Topluluk ve Bölge Parlamentolarının seçilmiş temsilcilerden oluştuğu, her bir Topluluk Parlamentosunun doğrudan ilgili Topluluk Parlamentosuna veya Bölge Parlamentosuna seçilmiş temsilcilerden oluştuğu,
- 117. maddede bu parlamento üyelerinin beş yıl süreyle seçildiği ve seçimlerin beş yılda bir yenilediği,
- 121. maddede. Felemenk Topluluğu, Fransız Topluğu ve Alman Topluluğu Hükümetlerinin bulunduğu ve bu hükümetlerin tertibi/çalışma esaslarının kanunla düzenlendiği,
- 132. maddede ise kanun teklifi verme hakkının Topluluk Hükümetlerine ve Topluluk Parlamentosu üyelerine ait olduğu belirtilmiştir. (Belçika anayasası, 2021)

Bu anayasa maddelerinde de görüleceği üzere ülkenin yönetimi bölgelerde konuşulan diller çerçevesinde idari olarak düzenlenmiş ve resmi kurumlar da bu dilsel çeşitlilik doğrultusunda yapılandırılmıştır. Bu uygulamalar Belçika'nın yerelde tek dilliliği, ülke çapında ise çok dilliliği nasıl bir ahenk içerisinde barındırdığına ideal bir emsal oluşturmaktadır.

6.2. İsviçre

Resmî adıyla İsviçre Konfederasyonu; Federasyonun merkezi olan Bern ile birlikte 26 kantondan oluşan bir federal cumhuriyettir. İsviçre devletini oluşturan Federal devletlerden her birine Kanton adı verilmiştir. İsviçre'nin dört resmi dili vardır ve anayasasında bu resmi diller 4. maddede şöyle ifade edilmiştir; Ulusal Diller Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romanşça'dır. (Puzey, 2009, s. 824) Romanşça, Romen dilleri ailesine mensup bir dildir. İsviçre, Singapur ile birlikte dünyada 4 resmi dili olan iki devletten biridir. Almanca yoğunlukla (Kuzey, Orta ve Doğu İsviçre'de), Fransızca (Batı İsviçre'de), İtalyanca (Güney İsviçre'de) ve Romanşça (Güneydoğu İsviçre'de konuşulur). Belçika'da Almanca konuşan topluluk azınlıktayken; İsviçre'de ise Almanca konuşan topluluk nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ludi & Werlen'e (2005, ss. 8-9) göre, bu anadilleri konuşan toplulukların oranları şöyledir: Almanca %72,5, Fransızca %21, İtalyanca %4,3 ve Romanşça %0,6'dır. Federal yönetimde Almanca, Fransızca ve İtalyanca olmak üzere üç dil eş konumda görülmektedir.

Görüldüğü üzere İsviçre dil hakları noktasında multilingual (çok dilli) bir politika izlemektedir. İsviçre de Belçika gibi bölgesel dil politikasının (teritoryal) yürütüldüğü bir devlettir ve bu politika 1932'den beri uygulanmaktadır. Yani her kantonda hangi etno-dilsel topluluk çoğunluğu oluşturuyorsa, o dil kantonun resmi dili olarak kullanılmaktadır. İsviçre'de konuşulan dillerin kantonlara dağılımında farklılık görülmektedir. Ülkede mevcut 26 kantonun 17'sinde Almanca, 4'ünde Fransızca, 1'inde İtalyanca konuşulurken, 2 kantonda iki dil, 1 kantonda ise üç dil konuşulmaktadır. İsviçre nüfusunun yüzde 63'ünün ana dili Almancadır.

Dillerin kendi içinde de farklılaştığı söylenebilir. Örneğin Almanca konuşulan kantonlarda İsviçre Almancası konuşulurken, okullarda standart Almanca öğretilmektedir. İtalyanca konuşulan Ticino kantonunda ise dile birçok Almanca ve Fransızca kelime girmiştir. (İsviçre'nin dil sınırları, 2021)

İsviçre Almancasının yanı sıra standart Almanca da resmi yazışmalarda, kitap-dergi basımlarında ve gazetelerde kullanılmaktadır. Her bir kanton kendi içerisinde dilsel homojenliğini sağlamak için gerekli her türlü tedbiri almaya yetkilidir. İsviçre devleti içerisinde bölgesel/teritoryal dil politikası temel alınmakla birlikte kantonlar içerisindeki zayıf ve dezavantajlı etno-dilsel azınlıkları korumak adına Federal yetkililer bireysel dil haklarını savunma çerçevesinde kantonların aldıkları kararlara karışabilmektedirler.

İngilizce, İsviçre'nin resmi dillerinden biri olmasa da, kimi zaman çok dilliliğin neden olduğu problemleri, çatışmaları aşmak için İngilizce giderek daha yaygın kullanılmakta ve bu doğrultuda birçok çalışma faaliyeti, etkinlikler İngilizce olarak düzenlenmektedir. Ülkede yaklaşık olarak 35 bin konuşuru ile en az konuşulmakta olan dil Romanşça'dır. Her ne kadar konuşuru az olsa da bir topluluk dili olarak eğitim, yönetim ve sosyal yaşamda serbestçe konuşulmaktadır. İsviçre İtalyancası 1 kantonun resmi dili olarak kullanılmakta ve Lombardlar Krallığından kaldığı için "Lombard" dili olarak bilinmektedir. Standart İtalyanca ile birtakım farklılıklar taşımaktadır.

Dil hakları konusunda İsviçre anayasasında aşağıdaki maddeler yer almaktadır;

- 18. maddede herhangi bir dili kullanma özgürlüğünün garanti edildiği,
- 70. maddede Konfederasyonun resmi dillerinin Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Romanşça olduğu,
- Resmi dillerin Kantonlarca belirleneceği fakat; dil toplulukları arasındaki ahengi gözetmek adına Kantonların, dillerin geleneksel-bölgesel dağılımına saygı gösterecek şekilde ve yerli dilsel azınlıkları dikkate almaları gerektiği
- Konfederasyon ve Kantonların, dil toplulukları arasındaki anlayışı ve değişimi teşvik etmeleri gerektiği
- Konfederasyonun, çok dilli Kantonları özel görevlerini yerine getirmelerinde destekleyeceği.
- Konfederasyonun, Graubünden ve Ticino Kantonları tarafından Romalı ve İtalyan dillerinin korunması ve tanıtılması için alınan önlemleri destekleyeceği ifade edilmiştir. (İsviçre anayasası, 2021)

İsviçre'nin dil hakları noktasında etnik topluluklara karşı göstermiş olduğu çok dilliliğe dönük bu hoşgörü politikası ülkede bir ayrıştırmadan ziyade milli birliği, uzlaşmayı ve refahı beraberinde getirmiştir. Bu durum, barındırdığı etnik azınlıklara dil haklarını verme noktasında bölünme korkusu yaşayan, tereddüt eden ülkeler için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zira tek dilli

ulus devletler, çok dilliliğin beraberinde getireceği bir teşkilatlanma maliyetinden çekinmekte ve sosyal/siyasi istikrarı tek ulusal dille daha kolay sağlayacaklarını düşünmektedirler. Türkiye 1926 yılında İsviçre'den Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu almasına karşın, İsviçre'nin dil hakları noktasında göstermiş olduğu gelişmelerden istifade etmemiştir. Modernizm yanlısı Kemalistler ve geleneği özümseyen Türkçüler ve İslamcılar, Türkiye'de dil politikalarının uygulanmasında, şekillenmesinde ve bu konuda siyasal tercihlerin tespitinde, aslında devletin rasyonel çıkarlarını değil, farklı elit grupların norm ve kimlik algılamalarını göz önünde bulundurmıştır. (Bingöl, 2004, s. 30) Oysa Türkiye'deki Kürtler, örneğin demografik olarak Avrupa'da birçok ülkede ikinci ve üçüncü anadili konuşan ve dil hakları noktasında yasal statü edinmiş etno-dilsel topluluktan çok daha fazla olmasına karşın dil hakları noktasında kayda değer bir anayasal kazanım elde edememişlerdir.

6.3. Finlandiya

Finlandiya; Doğusunda Rusya, kuzeyinde Norveç ve Batısında İsveç'in yer aldığı Kuzey Avrupa'da bulunan bir İskandinav ülkesidir. 1917 yılında Rusya'dan bağımsızlığını kazanan, günümüzde 5.5 milyon nüfusa sahip, Avrupa'nın en az nüfuslu ülkeleri arasında bulunan bir cumhuriyettir. (Turan, 2018, s. 87) Baltık-Fin dil ailesinden geldiklerinden ötürü kültürleri İslav halklarından farklılaşmaktadır. Finlandiya resmi olarak Fince ve İsveççe olmak üzere çift ulusal dile sahip ülkelerdendir. (Acıoğlu, 2017, s. 90) Finlandiya'da İsveççe 2. ulusal dil iken, İsveç'te ise Fince 5 ulusal azınlık dili arasında en fazla konuşulandır. Fince ülkedeki nüfusun yüzde 92'sinin ana dilidir. İsveççe diğer etnik topluluklarla birlikte nüfusun yüzde 8'lik kısmını oluşturmasına rağmen ulusal dil olarak kabul edilmiştir.

Finlandiya anayasasında dil ve kültür hakkı başlığı adı altında "resmi dil" yerine "ulusal dil" ibaresi kullanılmaktadır ve bu durum anayasada şöyle ifade edilmiştir.

Dil ve kültür hakkı başlıklı 17. Bölümde Finlandiya'nın ulusal dillerinin Fince ve İsveççe olduğu dile getirilmiştir. Herkesin kendi dilini, Fince veya İsveççe, mahkemeler ve diğer makamlar önünde kullanma ve bu dilde resmi belgeleri alma hakkı olduğu, bu durumun bir kanunla güvence altına alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca kamu makamları, ülkenin Fince ve İsveççe konuşan nüfuslarının toplumsal ve kültürel gereksinimlerini eşit bir şekilde karşılayacaktır.

Yerli bir halk olarak Samilerin yanı sıra Romanlar ve diğer gruplar, kendi dillerini ve kültürlerini koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Sami'nin yetkili makamlardan önce Sami dilini kullanma hakkı ile ilgili hükümler bir Kanunla düzenlenmiştir. İşaret dili kullananların

ve engellilik nedeniyle tercüme veya çeviri yardımına ihtiyacı olan kişilerin hakları da bir kanunla güvence altına alınır. (Finlandiya anayasası, 2021)

Bu maddelerde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da İsveççe dışında Romanların ve diğer etnik grupların da kendi kültürlerini ve dillerini geliştirme hakkına sahip olduklarına yapılan vurgudur. İsveççe'nin ulusal bir dil olarak kabul edilmesinde Finlandiya'nın uzun bir süre (1155-1809 tarihleri arası) İsveç egemenliğinde kalması da unutulmaması gereken bir realitedir. (Turan, 2018, s. 87)

İdari alanda Fince ve İsveççe eşit statüde olup, yazışmalarda da aralarında herhangi bir ayrım güdülmemektedir ve bu durum anayasada kendisine şöyle yer edinmiştir; Parlamento çalışmalarında kullanılan diller başlıklı 51. bölümde: “Parlamento çalışmalarında Fince veya İsveççe dilleri kullanılmaktadır” şeklinde hüküm bulunmaktadır.

Hükümet ve diğer yetkililer, bir meselenin Parlamentoda görüşülmesi için gerekli belgeleri hem Fince hem de İsveççe olarak sunarlar. Aynı şekilde, meclis yanıtları ve bildirimleri, Komisyonların raporları ve açıklamaları ile Başkanlık Divanı'nın yazılı önerileri Fince ve İsveççe olarak yazılmaktadır.

Finlandiya her ne kadar resmi olarak belirlenmiş iki ulusal dile sahip görünüyorsa da aslında nüfusları az da olsa Estonca, Rusça ve Almanca gibi azınlık dillerinin kullanıldığı çok dilli bir ülkedir. İsveççe her ne kadar ülkenin resmi dili olsa da, ülke nüfusunun yalnızca %5'ini oluşturduğu için aynı zamanda bir azınlık dili olarak da görülebilir.

Anayasasının 120. maddesine göre Aland adaları Finlandiya'ya bağlı özerk bir bölgedir ve Aland'ın özerkliği, özerklik yasasıyla belirlenmiştir. Özerklik Yasası'nın 36. Maddesine göre, Aland adalarının resmi dili İsveççe'dir. Kamu kurumlarında, Aland idari organlarında ve belediyelerde kullanılacak dil ile Aland Delegasyonu'nun resmi dili İsveççe'dir. Yüksek Mahkeme'nin bu yasada atıf yapılan kararları ve görüşleri İsveççe yazılır. (Akbulut, 2012, s. 172)

Finlandiya'da desantralizasyon politikası çerçevesinde yerel yönetimin en güçlü mekanizması olan belediyeler idari olarak “öz yönetimle” yönetilmekte ve 2017 yılı itibariyle toplam belediye sayısı 311'dir. (Çelen, 2013, s. 94) Kamusal hizmetler bölgede çoğunlukta olan nüfusun kendi azınlık dilinde sunulmaktadır. Bu durum anayasada şöyle ifade edilmiştir;

Belediye ve diğer bölgesel özyönetim (121. Bölüm)

Finlandiya, idaresi sakinlerinin özyönetimine dayanan belediyelere bölünmüştür. Belediye idaresini düzenleyen genel ilkeler ve belediyelerin görevlerine ilişkin hükümler bir Kanunla düzenlenmiştir. Bir belediyeden daha büyük idari alanlarda özyönetim ile ilgili hükümler bir Kanunla belirlenir. Kendi bölgelerinde, Sami, bir kanun tarafından sağlanan dilsel ve kültürel öz yönetime sahiptir.

İdari bölümler (122. Bölüm)

İdarenin organizasyonunda amaç, Fince konuşan ve İsveççe konuşan nüfusların kendi dillerinde eşit şartlarda hizmet alma fırsatına sahip olmaları için uygun bölgesel bölünmeler olacaktır. Belediye bölünmelerine ilişkin esaslar bir kanunla belirlenir.

SONUÇ:

21. yüzyıl dünyasında etno-dilsel topluluklara sunulacak dil hakları; ulusal güvenliğe/bütünlüğe bir tehdit olarak algılanmaktan ziyade uluslararası sözleşmelerde ifade edildiği gibi bireysel yahut kolektif bakış açısıyla demokratik-evrensel bir hak olarak görülmelidir. Zira etnik azınlıklara, topluluklara verilen dil hakları onlarda buldukları coğrafya ve ülkelere karşı bir aidiyet duygusu geliştirecektir. Aksi yaklaşımlar ise, hep korkulan olanı (parçalanma korkusu) canlı tutacaktır. Resmi olarak çok dilli devletlerin varlığı farklılıkların bir zenginlik, bir bütünlük içerisinde harmanlanabileceğinin reel kanıtıdır. Ayrıca çok dilli toplumlar bireyin dünyaya bakışını değiştirir, algılarını çeşitlendirir ve yurttaşların birbirlerine karşı hoşgörüsünü arttırır. Çağımızda eğitim, sosyal, hukuk, medya vb. alanlarda azınlık topluluklarının kendi dillerini hiçbir baskı altında kalmadan özgürce kullanmaları gerektiği hususu demokratik ve medeni olduğunu iddia eden ulusların temel parametreleri arasında sayılmaktadır.

Ulus devletlerin dahi homojen bir yapı arz etmediği günümüzde, azınlık statüsünde olsun ya da olmasın etnik toplulukların temel varlık göstergeleri ve kültürel sermayeleri sahip oldukları ana dilleridir. Bundan dolayı demografik olarak azınlık konumunda bulunan etnik toplulukların varlıklarını sürdürebilmeleri adına “dil hakkı” talepleri eğitim, toplumsal ve anayasal mecralarda devletlerce önemsenmeli ve belli bir statüye kavuşturulmalıdır. Belçika'nın az sayıdaki Alman Topluluğunun dili olan Almancayı, İsviçre'nin toplumun sadece % 0.6'sını oluşturan Romenlerin dili olan Romanşça'yı, Finlandiya'nın ülkede diğer etnik topluluklarla beraber sadece % 8'lik bir kitle tarafından konuşulmakta olan İsveççe'yi resmi dil olarak kabul etmeleri bu duruma önemli bir örneklem teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği üyeliği için kıta ülkeleriyle önemli ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkileri bulunan Türkiye ise imzaladığı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile azınlık statüsü

hakkını sadece Rum, Ermeni ve Musevi topluluklarına tanımış ve sadece bu topluluklara kendi anadillerinde eğitim yapma imkanı veren “azınlık okulları” açma hakkı tanımıştır. (5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’nun 2. maddesi) Gayrimüslim topluluklara tanınan bu gibi çeşitli imtiyazlar, Türkiye’de azınlık statüsü bulunmayan; fakat ortak tarihsel bir geçmişe ve önemli bir nüfusa sahip otokton topluluklara tanınmadığından sürekli bir toplumsal huzursuzluk ve tartışma konusu olmaktadır. Her ne kadar 2002 yılında çıkarılan ve daha sonra revize edilen 2923 sayılı “Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun” çerçevesinde yerli etnik topluluklara 2012 eğitim-öğretim yılından itibaren “Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersi adı altında ortaöğretimde 2 saatlik “seçmeli dil dersi” hakkı verilse de, bu durum başta Kürtçe olmak üzere toplumsal zenginliğimizin bir parçası olan dillerin korunmasında ve yeni nesillere aktarımında yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışmayla birlikte dil hakları ve dil politikaları çerçevesinde mevzuat, yönetim, yasa ve anayasaları irdelenen Belçika, İsviçre ve Finlandiya devletleri, yukarıda belirtilen hususlar için iyi bir emsal/örneklem olarak değerlendirilebilir. Dil politikaları belirlenirken Otokton ya da Alokton azınlık topluluklarının bireysel veya kolektif dil hakkı taleplerinin karşılanması gerektiği, demokratik toplumlarda toplumsal barışın sağlanması adına önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıoğlu, Ö. (2017). *Finlandiya ve Türkiye ortaöğretim dil ve edebiyat programlarının karşılaştırmalı analizi*, (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbulut, O. (2012/3), Resmi dil ve anayasalarda düzenlenişi, *Ankara Barosu Dergisi*, 155-182.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil / ana çizgileriyle dilbilim 1*. TDK Yayınları.
- Algan, B. (2007). *Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması*. Seçkin Yayıncılık.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler*, (çev. İskender Savaşır). Metis Yayınları.
- Bingöl, Y. (2004). Kimlik tartışmaları bağlamında Türk dil politikası, *AÜSBFD*, 59(1), 27-58.
- Bilgin, F. K. (2012). Belçika'da ulusal kimlikler ve federalizmin gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 1-47.
- Breton, R. (2007). *Dünya dilleri atlası*, (Çev: Orçun Türkay). NTV Yayınları.
- Cooper, R.L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge University Press.
- Çavuşoğlu, N. (2001). *Uluslararası insan hakları hukukunda azınlık hakları*. Su Yayınları.
- Çelen, M. (2013). Finlandiya'da yerel yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 22 (2), 83-113.
- Dost, S. (2016). Uluslararası düzenlemelere göre azınlık statüsünde olmayan farklı etnik kökenli çocukların anadil eğitimi hakkı ve Türkiye, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2), 539-556.
- Delpérée, F. (2011). Does Belgium Exist?, 136 (1), 9-19, <https://www.cairn-int.info/journal-pouvoirs-2011-1-page-9.htm>, adresinden alınmıştır. (E.T: 20 Temmuz 2023)
- De Varennes, F. (1996). *Language, minorities and human rights*, Brill Press.
- Eker, S. vd., (2013). *Türk dili-1*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eker, S. (2008). Farsçanın Kışkacında Güney Azerbaycan Türkçesi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 9, 183-198.
- Elban, M. & Aslan, S. (2022). Otoktonluk inançları ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of History School*, 57, 1210-1224.
- Erdoğan, B. & Ovalı, A.Ş. (2002). Bölgesel veya azınlık dilleri için Avrupa şartı (bir değerlendirme). *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- Ergin, A. D. (2010). Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?, *AÜHFD*, 59(1), 1-34.
- Ertan, E. (2017). Dil ve Güvenlik: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Azınlık Dili Politikası. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 15(23), 297-316.

- Ersoy, E. (2006). *Dil hakları ve devletlerin dil politikaları: AB aday ülkeleri Bulgaristan ve Romanya örnekleri*, (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, SBE.
- Gökçen, S. (2003). ‘‘Bir milleti ‘dillendirmek’’, *Avrupa birliği sürecinde dil hakları*, (Ed: Ebru Uzpeder). Helsinki Yurttařlar Derneęi Yayını.
- Görgün, B. (2017). *Türkiye’de dil hakları: Çukurova bölgesi Arapça lehçesi örneęi*. (Yüksek lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi SBE.
- İmer, K. (1990). *Dil ve toplum*, Gündoęan Yayınları.
- İmer, K. (1998). *Türkiye’de dil planlaması: dil devrimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kasımoğlu, A. (2012). Milliyetçilik ve dil: dil milliyetçiliğinin başarı ve başarısızlıkları. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5).
- Koçak, M. (2010). *Çok kültürlülük açısından dil hakları*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi SBE.
- Koçak, M. (2013). *Çok-kültürlülük açısından dil hakları*. Liberta Yayınları.
- Köktaş, N. A. & Büyükbaş, H. (2015). BM kapsamında yapılan azınlık hakları düzenlemeleri. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Kymlicka, W. & Patten, A. (2003). (ed.), *Language rights and political theory*. Oxford University Press.
- Mizrak, D. (2015). *Bir etnik çatışma çözüm yöntemi olarak özerklik*. (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi SBE.
- Orhan, S. (2017). Dil politikaları ve dil hakları üzerine teorik çerçeve, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 331-362.
- Orhan, S. (2012). *Dil politikaları, dil hakları ve Türkiye’de uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Puzey, G. (2009). Opportunity or threat? The role of minority toponyms in the linguistic landscape. Scotland, *Edinburgh University Press*. 821-827.
- Ricento, T. (2006), (Ed.). *An introduction to language policy: theory and method*. Blackwell Publishing.
- Schiffman, H. (1996). *Linguistic culture and language policy*, NY: Routledge,
- Şirin, T. (2021). İnsan haklarının ve temel hakların korunması için sözleşme’nin Türkçe çevirisi sorunu. *Journal of Penal Law and Criminology*, 9(1), 1-64.
- Tacar, P. (1996). *Kültürel haklar dünyadaki uygulamalar ve Türkiye için bir model önerisi*. Gündoęan Yayınları.
- Turan, E. (2018). Üniter bir devlet olarak Finlandiya yerel yönetimleri. *Niřantařı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 84-102.
- Türkçe sözlük* (2005). TDK Yayınları.
- Uzpeder, E. (2003). *Avrupa Birliği sürecinde dil hakları*. Helsinki Yurttařlar Derneęi.

Ludi, G. & Werlen, I. (2005). Recensement Fédéral De La Population 2000-Le Paysage Linguistique En Suisse, OFS Neuchâtel, <https://www.bfs.admin.ch/asset/fr/342098> adresinden İngilizce çeviriyle alınmıştır. (E.T: 15.04.2021)

Elektronik Kaynaklar

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 12.09.2023)

Barış Antlaşması, (<https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/>), Adresinden Alınmıştır. (E.T: 23.07.2023)

Belçika Anayasası, www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014, (E.T: 05.06.2021)

Belçika'nın Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 28.05.2021)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, ÇHDS, <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, Adresinden Alınmıştır. (E.T:15.07.2023)

Dil Hakları Evrensel Bildirgesi, <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=55>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 15.04.2021)

Dünya Anadili Günü, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/21/21-subat-dunya-anadil-gunu-turkiyede-39-dil-konusuluyor>. Adresinden Alınmıştır. (E.T: 25.05.2021)

Ethnologue TR, <https://www.ethnologue.com/country/TR/>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 24.07.2023)

Finlandiya Anayasası, https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 4.06.2021)

İsviçre Anayasası, https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 02.06.2021)

İsviçre'nin Dil Sınırları, <https://www.bbc.com/turkce/vert-tra-43572996#>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 02.07.2021)

Living Languages, <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 22.05.2021)

Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi, <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenhaklar-uluslararasi-slees/>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 7.07.2023)

Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ve Açıklayıcı Rapor, 1998, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://rm.coe.int/16800c131f>, Adresinden Alınmıştır. (E.T: 7.07.2023)